Írta: Balázs Kovács Sándor
2018. április 01. vasárnap, 00:00 - Módosítás: 2018. április 03. kedd, 06:43

Megtisztulás ideje
Húsvéti népszokások a Kapos mentén

A tavasz, a természet megújhodása az embert is környezete megtisztítására készteti. A parasztgazdák a nagyhéten iparkodtak rendbe tenni portájukat. Kaposszekcsőn úgy tartották, hogy a nagyhéten vetett mag nagyra nő. Kocsola környékén nagyhéten húsevés nem volt: tejet, tejfölt, túrót, krumplilevest ettek, pattogatott és főtt kukoricát cukorrépával édesítettek vagy pedig sóztak.

A nagypéntek Jézus kereszthalálának emléknapja. A legnagyobb böjt és gyász ideje. Kocsola környékén szilvalevest főztek aszalékból és laskát sütöttek zsír nélkül. A gazdagabbak ezt vajjal öntözték meg. Délig azonban nem ettek semmit. A szilvalevest a magyarok nagyon szerették, paprikával, a miklósvári németek pedig cukorral és fahéjjal ízesítették. A németek pogácsával ették, a magyarok kenyérrel. A nagypénteki vacsora pedig keserű túró volt. A böjti tilalom nem terjedt ki azonban a pálinkaivásra. Általános hiedelem szerint nagypénteken nem sütöttek kenyeret, mert az ilyen kenyér kővé válna. E napon nem szítottak tüzet, már csak ezért sem sülhetett kenyér. A szakályiak ebédre tarkablablevest (habarva), mákos tésztát, aszalékból meggylevest, szilvalevest főztek. Ezen a napon kétszer ettek, reggeli nem volt. A vacsora az ebédhez hasonló volt, esetleg tojást ettek.

A pénteki napot általában szerencsétlennek vélték, különösen a nagypénteket. Tiltották az állattartással kapcsolatos munkákat. Voltak azonban olyan állattartással kapcsolatos műveletek, melyeknek éppen nagypéntek volt a hagyományos ideje, például a farkalásnak és a herélésnek, a jószágok bélyegzésének.

Holló ilyenkor mossa a fiát

Betegséget elhárító, tisztító, termékenységvarázsló erőt tulajdonítottak a víznek. Ez különös jelentőséget kapott ezen a napon. Úgy vélték, aki nagypénteken napfelkelte előtt megfürdik, azon nem fog a betegség. Volt, ahol elegendőnek tartották a mosdást, ezt azzal magyarázták, hogy a *„holló ilyenkor mossa a fiát”*. Ezt a mosdást nemcsak betegség ellen tartották jónak, hanem szépségvarázslónak, sőt a szeplő ellenszerének is vélték. A nagypénteki mosdásnak, fürdésnek különféle más magyarázatot is adtak. A nagypénteki jószágfürösztés is sokfelé volt ismert, hasonlóan egészségvarázsló célzattal.

Ozorán *„nagypénteken napfölkelte előtt azok a lányok, akiknek valami bajuk, vagy sebük volt, vagy szeplősek voltak. Lementek a Sióra vagy a Cincára s a beteg, sebes vagy szeplős testrészüket megmosták. Úgy tartották, hogy ha úgy jutnak el a Sióra vagy Cincára, hogy senkivel sem találkoznak, akkor betegségükből meggyógyulnak, sebük begyógyul, szeplőik eltűnnek.”* Ebből a szokásból fejlődhetett ki a későbbi gyakorlat, mely szerint mindenki *„kiment a Sióra, vagy a Cincára megmosdani. Úgy kellett menniük, hogy sem menet, sem jövet senkivel ne találkozzanak s szót ne váltsanak. Úgy tartották, hogy ha minden feltétel teljesült, vagyis senkivel nem találkoztak, úgy megszépülnek. Így azután szinte le sem feküdtek ilyenkor a lányok, hogy feltétlen megszépüljenek.”*
Ozorán

„nagypénteken napfölkelte előtt felkeltek az asszonyok a szobából kiindulva a konyhán át kifelé söpörtek, majd az udvart és a ház előtti utca részt is elsöpörték. A seprés közben mondogatták: 'Ki csótány, büdös féreg mennyetek a füstös konyhába, mennyetek oda ahunnan gyűttetek.' Ezt azért csinálták, hogyha volt a házban bármiféle féreg az távozzon el, ha pedig nem volt, akkor soha se legyen."

Kaposszekcsőn e napon csak későn gyújtottak tüzet, mert Szűz Mária keresi Jézust és a füstben nem találja. Tamásiban azt tartották, hogyha tüzet raknak, akkor a házhoz jönnek a bolhák. Szakcson nagypénteken nem volt szabad a szobában mosakodni, mert sok lesz a bolha. Tiszta fehérneműt nem lehetett felvenni, mert kelések lesznek rajtuk. Tüzet nem volt szabad a házban addig gyújtani, míg máshol nem látták, hogy ég. (A kertben égettek szemetet.) A XX. század elején még akadtak olyan jámbor öregasszonyok, például Tamásiban, akik nagypénteken délután, Krisztus halálának órájában, a kálvária keresztje előtt térdelve magának Jézusnak gyónták meg bűneiket, és így mentek húsvétkor áldozni.

Általában a nagypéntek volt a tojásfestés ideje. A tojás ősi termékenység-szimbólum, a keresztény egyházi szimbolikában pedig a feltámadás jelképe és a XII. század óta szentelmény. A húsvéti tojások festésére a kémiai festékek elterjedése előtt természetes anyagokat használtak. Leggyakrabban hagymalével festettek, de nyerhettek sárga színt a vadalmafa héjából, a bürökből zöldet, a lencse levéből kéket.

Koppányszántón nagypéntek délutánján, miután minden dolgával végzett a gazdaasszony, és a konyhát is rendbe rakta, és előkészítette a húsvéti ételeket, előszedte a „kamurából" (kamra) „a szakajtóban" (fonott szalmakosár) őrzött tojásokat. Rendszerint sokat összegyűjtött, hogy kiválogathassa belőle a legszebbeket. Ezután egyenként egymáshoz kocogtatta a tojásokat, hogy biztosan megállapíthassa, nincsenek-e megrepedve. A díszítés előtt a tojást szépen vizes ronggyal tisztára törölték, aztán a „kászli" fiókjából, állandó helyéről előkerült a gica. A gicát minden asszony maga készítette. Kórósöprű szárából kb. arasznyi hosszúságú darabot vágtak le. Ennek mindkét végén körömnyi mélységig bevágták, ebbe helyezték az 5-6 krajcáros pipákról levett piparezet, amit vékonyra összesodortak. Mind a két végére raktak, a piparéz kb. 1-1 centiméterre lógott ki mindkét oldalon. Ezután jó erős kendercérnával megkötötték. Ez volt az úgynevezett kétágas gica, mivel mindkét végével lehetett cifrázni. Van egyágas gica is. Ez a készítési mód a legrégibb, az első világháború előtti időszakban használták. Az ezt követő időszakban a következőképpen készült: orgona vesszőt egyik végén kb. 1 cm mélységig bevágtak, aztán vékony drótot egy kötőtűre tekertek, majd a tűt kihúzták belőle, a drót a rugóhoz hasonló lett. Ezt dugták bele a gicaszárba és egy másik dróttal szorosan ráerősítették. Régebben a szárat is kifaragták, de most már többnyire csak lehántolják. A gicától függ a hímzés vonalának szélessége, ezért a drót vastagságára nagyon ügyeltek. A bokréta drótból takarítottak meg egy darabot, ezt ősszel szerezték be, mivel ezzel és a kendercérnával fonták össze a halottak napjára szánt koszorúkat is. Természetesen egy háznál több gica is szokott lenni, az egyik vékonyabbat, a másik szélesebbet írt, a harmadik pedig jobban kézhez állt.

A csempőke (agyagból készült vásári edény) szintén a kászliból került elő. Ebben tárolták a

hímzéshez szükséges viaszt, amit a méhekkel foglalkozó gazdáktól kértek. Egy diónyi nagyságú viasz 10 darab tojáshoz volt elegendő. Sokszor szurkot, vagy kormot is tettek a viaszhoz, hogy sötétebb legyen. Ha nem volt, viaszgyertyát olvasztottak, de az hamar megmerevedett.

A húsvéti tojás a locsolás viszonzásaként szerelmi ajándék, ugyanakkor számos példa bizonyítja, hogy mint a feltámadt Krisztus jelképe, a keresztszülők hagyományos ajándéka is volt ezen a napon. Ezt az ajándékot a keresztszülők vitték el, vagy a gyermekek mentek érte. A húsvéti ajándékozásnak ezen túl is voltak hagyományai. Az ajándékot hozó húsvéti nyúl képzete újabb keletű hagyomány, feltehetőleg német nyelvterületről terjedt el a városi polgárság, majd a falusi lakosság körében. Mindenesetre a szapora nyúl – a tojás mellett – ugyancsak a termékenységet szimbolizálta.

Férjjóslás

Nagyszombat napján a férjjóslásnak egy sajátos változata terjedt el: a leány egész napi böjt után megmosdott, de nem törölközött meg, a törölközőt a párnája alá tette. Úgy vélték, az a legény lesz a jövendőbelije, aki álmában letörli az arcát.

A népi hagyományvilágra is kiható jellegzetes nagyszombati szertartás a tűzszentelés, illetve az új tűz kultusza. A szentelendő tüzet a templom előtt vagy a templom mellett égették. A megszentelt tűz parazsát a hívek hazavitték házaikba, és nagyon sokféle célra használták. A megszentelt tűz parazsának és eltett szenének a nép szentelmény-jelleget tulajdonított.

Tamásiban azt tartották, hogy ha az „Allelujá”t elmondták, meg szabad enni a húsfélét. (Az „Allelujá”t a nagyszombat esti feltámadási körmenetben énekelték.) Szakcson nagyszombaton a harangozás alatt az emberek az udvarra futottak és megrázták a gyümölcsfákat, hogy sokat teremjenek. Tűzszentelésnél a falu lakói kis fadarabot vittek a templomba. Az udvaron ezeket gúlába rakták és meggyújtották. Ekkor szentelte meg a pap, amikor a fadarabok már feketék voltak, eloltották a tüzet. Ebből a fából mindenki hazavitt magával egy darabot és a padlásra a szarufák mögé helyezték. A megszentelt fadarabot csak május első estéjén vették elő, mellyel keresztet rajzoltak minden kapura, ajtóra és mellé bodzaágat tűztek az esti harangszó alatt. A másik fontos nagyszombati szertartás a vízszentelés, egészen pontosan a templom keresztelővizének megszentelése. A nagyszombaton szentelt vízhez sokféle hagyomány kapcsolódik. Általános elképzelés az, hogy akit az új vízben először keresztelnek meg, szerencsés lesz egész életében. A nagyszombat leglátványosabb vallásos szertartása a feltámadási körmenet. A középkorban húsvét hajnalán tartották, és kapcsolatba hozható a húsvéti határjárás szokásával. Az újkorban az egyház előrehozta nagyszombat estéjére. Kaposszekcső leányegyház-mivoltával, tehát a nagyszombati szertartások hiányával, laikus helyettesítésével magyarázható az a helyi hagyomány, hogy az édesanya virradat előtt az utcán tüzet rak, majd gyermekeit felkölti, hogy melegedjenek mellette.

Húsvétvasárnap, akár csak más nagy egyházi ünnepen, szigorú munkatilalom volt, nem főztek, a trágyát nem hordták ki az istállóból, nem söpörtek, varrni sem volt szabad stb.

Húsvétvasárnap jellegzetes ételeket ettek: sonkát, kalácsot, tojást, sőt bort, amit a

gazdaasszony szentelni vitt el a templomba kosárban kendővel letakarva. Sokfelé a szentelésről futottak hazafelé különféle magyarázattal. Például Szakcson az fejezi be hamarabb az aratást, aki előbb ér haza. Kocsola környékén húsvétvasárnap reggel kövesztett sonkát, főtt tojást, tormát ettek „likaskaláccsal”. Ebédre tyúkhúslevest tálaltak metélt tésztával, a tyúkot megpirították egészben, a szegényebbek paradicsommártást készítettek hozzá, míg a gazdagabbak rizzsel ették. Töltött káposztát is készítettek, a szegények kukoricadarával, gazdagok rizzsel. Diós-mákos kalács volt zsírban kisütve kelt tésztából.

A legrégibb húsvéti eledelek közé tartozik a tojás. A tojás az életnek, újjászületésnek archaikus jelképe. Amint a tojásból új élet kel, éppen úgy támad föl Krisztus is sírjából az ember megváltására. A piros tojás szentelményként való tisztelete és fogyasztása régebben bizonyára tudatosabb volt, mint ma. Első ismert adatunk boszorkányperekben bukkan fel. A szentelt ételek maradékát legfeljebb tűzbe vethették. Többnyire azonban – akárcsak a karácsonyi morzsát – sokféle módon felhasználták. Kapospulán a húsvéti kalács morzsáit egy hónapig tárolták, azután odaadták a tyúkoknak. Volt, ahol a szentelt sonka csontját gyümölcsfára akasztották, hogy sokat teremjen. A kapospulaiak szerint a szentelt sonka csontját nem szabad a kutyának adni, mert tutul (vonít) tőle.

Koppányszántón korán reggel kelt a gazdaasszony, gyorsan felöltözött és sietett a templomba az ételszentelésre. Szakajtó ruhába pakolta a „fonyatost” (fonottkalács), a „lapickát” (füstölt disznóoldalast), kolbászt és sót. A szertartás végén mindenki fogta a batyuját, és megindult a versenyfutás hazafelé. Azt tartották, ki milyen hamar ér haza, olyan gyorsan fog végezni az aratással. Miután haza érkeztek az asszonyok, felöltöztették a gyerekeket, kikészítették a gazda ünneplő ruháját, azután bezárkóztak az első szobába öltözködni. Amikor már mindenki elkészült, a konyhában várakoztak az első harangszóra, közben az asszonyok egymás ruháját igazgatták. Ilyenkor húsvét napján már nem volt különösebb dolga a gazdaasszonynak.

A délutáni litánia előtt a keresztanya előszedte a sifonér mélyéről a legszebb paszitos ruhákat, anyaguk szőttes, amit piros cifrával díszítették. Belekerült a bugyorba három-négy darab hímes tojás és a húsvéti fánk, almával együtt. Egy gyereknek több keresztanyja is volt. Az ajándékot egészen addig kapták, míg meg nem nősültek, vagy férjhez nem mentek. Az első világháború előtt az volt szokásban, hogy a délutáni litánia után a templom mellett ajándékozták meg a keresztanyák a keresztgyermekeket. A két világháború között az úgynevezett komajárás volt szokásban. A keresztanyák elvitték a litánia után az ajándékot, ott megvendégelték őket.

Locsolás

Húsvéthétfői locsolásnak a víz tisztító, termékenységvarázsló erejébe vetett hit az alapja. Valamikor vízbevető, vízbehányó hétfőnek nevezték húsvét hétfőjét, ami utal a locsolás egykori módjára, vagyis gyakran erőszakkal a kúthoz, vályúhoz hurcolták a lányokat, és vödörszám hordták rájuk a vizet. A szagos vízzel, kölnivel való locsolás és a locsolóversike újabb keletű szokás városon és falun egyaránt.

Szakcson, Kapospulán nem locsoltak. Ez a nap a rokonok és családtagok meglátogatásának

napja volt, a családfők pedig e nap délutánján határszentelésre indultak. A fiatalok és a gyermekek a délutánt játékkal töltötték. A legények a falu közepén, a mázsaház környékén, a métához hasonlóan ütőkkel úgynevezett „labda-verősdit” játszottak. A kisebb fiúk golyóztak, pénzdobálóst játszottak, pilinckéztek. Jellegzetes húsvéti játék volt a főtt tojással játszott tojástörő és a tojásba pénzdobálás is. A locsolást csak az első világháború után kezdték gyakorolni, de akkor is csak az utcán. *„Ha az utcán ment egy leján, a legények hátulról odaoroszkodtak, s egy kandér, vaj cseber vizet a nyakába lottyantottak.”*
Koppányszántón ezt a napot a mulatozás töltötte ki, hiszen egész böjtben nem szólhatott a faluban a zene. Ebéd után a lányok szépen felöltöztek, összekaroltak és elsétáltak a kocsmáig. Hamarosan megérkeztek az idősebb asszonyok is. Majd szépen sorban helyet foglaltak a kocsma előtti padokon. Bent a legények vigadoztak. Amikor megszólalt a citera és valamelyik legénynek táncolni támadt kedve, kiszólt az ablakon
„Varga Örzse gyere be!”
A szólított leány bement, de a tánc végén ismét kiment és leült a többiek közé a padra. Természetesen volt olyan is, hogy valakit nem hívtak táncba. Ilyenkor azt mondták:
„nem a tánc visz férjhez”
.

„Amikor eresztett a kanász”, minden leány megindult hazafelé. Nagy szégyen volt tovább maradni. A legények természetesen hajnalig vigadtak.

Forrás:

Élet és Tudomány 2013/13. 396–398.
http://epa.oszk.hu/02900/02930/00013/pdf/EPA02930_elet_es_tudomany_2013_13.pdf